

Олена Коваленко

Гуманізм педагогіки Януша Корчака До 100-річчя книги Я. Корчака *Як любити дитину*

Процес інтеграції України і Польщі у європейський простір спонукає до формування гуманістичної особистості, культурної, толерантної, здатної до самопізнання, саморозвитку та максимальної самореалізації громадянина своєї країни, Європи і світу. Розробка сучасних моделей виховних систем неможлива без ґрунтовного аналізу історико-педагогічного досвіду, виявлення його прогресивних ідей та можливостей їх творчого використання. З огляду на зазначене надзвичайно корисним і своєчасним, на нашу думку, є опрацювання психолого-педагогічних ідей Януша Корчака (Генрік Гольдшміт). Аналіз педагогічної концепції Я. Корчака набуває особливої актуальності в період загострення протиріч між загальним визнанням необхідності гуманізації виховання та труднощами в її реалізації на практиці.

Спадщина Я. Корчака була і є предметом дослідження багатьох вчених. Окремим аспектам педагогічної системи Я. Корчака присвячена низка дисертаційних досліджень (Й. Гайда, С. Денисюк, Т. Забута, В. Кушнір, В. Ханенко та ін.). Міжнародною організацією ЮНЕСКО Я. Корчака визнано одним із найвидатніших педагогів ХХ ст. Його педагогічні ідеї досліджуються у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні, Швейцарії, Японії та інших країнах.

Однак проблема гуманізації освіти у спадщині Я. Корчака була предметом дослідження лише небагатьох науковців (Я. Бінчицька, Р. Валеєва, С. Волошин, Й. Гайда, А. Горатик, С. Денисюк, Т. Забута, Ж. Ільченко, Н. Калениченко, М. Кіяновська, В. Кушнір,

кандидат педагогічних наук
доцент Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

*Дітей немає — є люди,
але з іншим масштабом понять,
іншим запасом досвіду,
іншими прагненнями,
іншою грою почуттів...*

Я. Корчак

А. Левін, А. Луцюк, Н. Малевич, І. Неверлі, Й. Ольчак-Ронікер, М. Петровський, С. Петровська, О. Проскура, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, М. Фальковська, Л. Цибулько, А. Шлензакова, М. Яворський, М. Якубовський, М. Ямницький та ін.).

«Необхідним компонентом проникнення в суть спадщини будь-якої творчої особистості, — пише О. Сухомлинська, — є аналіз епохи, в якій ця особистість жила і працювала, в ті соціальні умови, що провокували чи гальмували педагогічні ідеї» [4, с. 31].

Незважаючи на те, що Я. Корчак більшу частину життя жив і працював у Польщі, ряд думок, позицій і, зокрема, щодо ставлення до дитини, гуманізації освіти перегукуються, доповнюючи одна одну, і є позачасовими, позадержавними. З одного боку це пояснюється тим, що Я. Корчак будував свої теоретичні та практичні позиції на засадах філософії, психології, педагогіки, фізіології у поєднанні з багатим особистим досвідом, а з другого боку тим, що в основі його діяльності лежали гуманістичні принципи. Ці принципи мають глибокі традиції в історії світової філософської педагогічної думки, пов'язані з іменами Я. Коменського, Й. Пестолоцці, Ж. Руссо, Г. Сковороди, К. Ушинського, А. Макаренка, С. Русової, М. Монтессорі, В. Сухомлинського та ін.

Для нас було принциповим дослідження київського періоду життя Я. Корчака. Адже саме у Києві, у 1915 р., була написана його найкраща і найвидатніша книга *Як любити дитину*. Документів про перебування Я. Корчака в Києві дуже мало: кілька спогадів про Київ самого педагога, анкета 1933 р., спогади людей, які

знали Я. Корчака та хроніка життя і діяльності Я. Корчака М. Фальковської — підкреслює С. Петровська. Але ця книга — документ першорядної важливості [7].

Слід зазначити, що копітку роботу щодо дослідження життєвого і творчого шляху Я. Корчака і, зокрема, його київського періоду здійснюють С. Петровська та М. Петровський. Особливо хочеться відмітити не тільки глибоку дослідницьку діяльність цих педагогів, а й педагогічну та просвітницьку. Саме завдяки Світлані Петровській, голові Українського товариства Януша Корчака, Заслуженому вчителю України, її колосальній подвижницькій діяльності київська молодь кінця ХХ–початку ХХІ ст. дізнається про життєвий і творчий шлях Я. Корчака, про його життя у київський період [6; 7].

На першому етапі метою нашого дослідження було опрацювання дефінітивної характеристики ключових понять дослідження, а саме: «гуманізм», «гуманність», «опіка», «опікунська педагогіка» тощо.

Опіка, піклування — правова форма захисту особистих і майнових прав неповнолітніх дітей, які з різних причин залишилися без батьківського піклування... [1, с. 607].

Гуманізм (лат. *humanus* < *homo* — людина) — 1) система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність; 2) течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне життя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей [3, с. 314].

Гуманність — система установок особистості щодо інших живих істот (людей, тварин), зумовлена моральними нормами суспільства, виражена у свідомості у формі співчуттів та співпереживань, і практично реалізується в діяльності і спілкуванні... Гуманність не є вродженою властивістю особистості, а формується і розвивається протягом життя у процесі виховання [2, с. 93].

Гуманістична педагогіка орієнтується на образ людини як самостійної, активної і творчої особистості, здатної до прийняття й реалізації рішень щодо власного життя. Характерною особливістю педагогічної спадщини Я. Корчака є спрямованість виховного процесу на створення умов для гуманістичного формування особистості. У різних соціальних, політичних, економічних умовах цей педагог, увібравши у свою педагогіку гуманістичні ідеї великих

попередників та традиції народного виховання, створив оригінальну виховну систему, яка утверджувала гуманістичні цінності. «Педагогіка серця», гуманістична педагогіка польського педагога-опікуна Я. Корчака духовно близька до гуманістичних педагогічних переконань видатного українського педагога А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. У психолого-педагогічній концепції Я. Корчака увагу привертають його ідеї та погляди на проблеми знання дитини та врахування їх в роботі з дітьми, різних аспектів виховання та навчання дітей та підлітків, зокрема, опіка дітей, котрі з різних причин лишилися без батьків, місця та ролі педагога тощо. Нині, коли природовідповідність визначена одним із основних принципів виховання, погляди цього педагога-гуманіста набувають ще більшої ваги. По суті, Я. Корчаку вдалось втілити у життя велику мрію наукової педагогіки — визначити роль педагога не ззовні, а з середини – від дитини.

На другому етапі дослідження ми опрацювали зміст та ідеї книги Я. Корчака *Як любити дитину*. У перших же рядочках книги автор, ніби передбачаючи запитання, відповідає: «Не знаю..., я не знаю і не можу знати, як невідомі мені батьки можуть у невідомих мені умовах виховувати невідому мені дитину» [5, с. 3].

Перша глава *Дитина в сім'ї* проникнута першими переживаннями молодої матері та роздумами дитячого лікаря щодо росту та розвитку дитини від народження до юнацького віку. Цікаво, що лікар не нав'язує свого досвіду, а лише ділиться ним. Окрім того, лікар зазначає, що свою мудрість та натхнення для великої праці виховання мати повинна черпати «не з книжки, а з себе».

Нас, читачів, педагогів і не тільки вражають глибина проникнення Я. Корчака у дитячу душу, дитяче сприйняття навколишнього, формування дитячого колективу та перетворення їх у громадян дитячої держави в таких главах книги, самі назви яких вже примушують замислитись, а саме: «Інтернат», «Літні колонії», «Будинок сиріт».

Описуючи «непедагогічні» прийоми геніального вихователя, котрими він допомагає дітям позбавитись недоліків, Я. Корчак підкреслює, що педагогіка — це не виховання дітей, а виховання людей, а всі люди різні, і це треба враховувати.

Звертаючись до педагогів, вихователів, Я. Корчак акцентував їхню увагу на бережливому ставленні до дитини та її душі, порівнюючи

педагога з Ж.А. Фабром, великим французьким ентомологом, котрий проводив спостереження за комахами, не вбивши жодної з них: «Вихователь, будь Фабром дитячого світу!».

Так сталося, що серед безумства вбивств і ненависті, які охопили світ у ті роки, він написав твір, який був абсолютно всупереч нелюдській реальності, твір, проникнутий розумінням дитини, любов'ю до неї і до людини. Книга не про те, як убивати, а про те, як рятувати, — зазначає С. Петровська. Велике питання про права дитини було поставлене автором в епоху величезного приниження, безправ'я та загибелі дитини. Книга про те, що треба подолати головну несправедливість — нерівноправ'я дітей та дорослих, навчитися поважати в дитині — ЛЮДИНУ!

Педагогічну концепцію Я. Корчака можна звести до одної простої істини: треба любити дітей. А як це робити — про це змушують замислитися його книги та особистий приклад. У книгах Я. Корчака ми не знаходимо порад щодо догляду та виховання або рекомендацій щодо вирощування слухняних геніїв. Він вчить батьків слухати своє серце. Чи не тому педагогіку Я. Корчака називають педагогікою серця?

Народна мудрість стверджує, що час — найоб'єктивніший суддя. Замовчування, ігнорування та критичність суджень про педагогічну спадщину Я. Корчака звільнили місце

всєбічному аналізу. Ми переконані у тому, що лише вивчення, аналіз, глибоке усвідомлення жертвовності життя і діяльності цього педагога дасть певні знання, на основі чого можна робити вибір щодо використання його ідей у сучасних навчальних закладах.

Більшість із оригінально і нестандартно розроблених Я. Корчаком проблем виховання та розвитку дітей не лише не втратили значущості, а навпаки: ще чекають на реалізацію в майбутньому. І цілком вірогідно, що актуальними вони будуть і у ХХІ ст. в процесі реформування освіти в Польщі й в Україні на гуманістичних засадах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Енциклопедія освіти*, гол. ред. В.Г. Кремень, Київ 2008, 1040с.
2. *Психологічна енциклопедія*. Автор-упор. О.М. Степанов, Київ 2006, 424с.
3. *Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень*. Укл. Л.О. Пустовіт та ін., Київ 2000, 1018с.
4. Сухомлинська О., С. Френе і В. Сухомлинський: *спільне і відмінне у вихованні*, «Шлях освіти» 1996, № 2, с. 30–35.
5. Корчак Я., *Як любити дітей*, Київ 1976, 160с.
6. Петровський М., *Януш Корчак в Києве*, «Семья и школа» 1990, № 7, с. 47–51.
7. Петровська С., *Київські контексти Януша Корчака* [у:] *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 2003, с. 117–123.

